

Predikare-Lena

Helena Sofia Jacobsdotter Ekeblom - den fattiga flickan som blev Predikare-Lena

[Vinjett]

Intro

[Anna Eklundh-Jonsson läser ur Linköpings landskanslis arkiv]

”Sedan efter flera efterspaningar, den för lättja och obehöriga predikningar i landet till förvar uti Vadstena hospital insatta men därifrån avvekne pigan Helena Ekeblom nu blivit ertappad, varder hon härigenom förpassad att under bevakning förskaffad till Vadstena hospital, där hon vid framkomsten avlämnas. Och åligger det sysslomannen Dahlström att låta hava en noga tillsyn på denna person, så att hon icke vidare får tillfälle från hospitalet undankomma och med sina ihärdiga dårskaper väcka oreda bland den fåkunniga allmänheten.

Linköpings Landskansli den 22 augusti 1808.

[Vinjett]

Del 1

Jim: Hej och Välkomna till Arkivpodden i serien ”Dokumentet berättar”. Jag heter Jim Hedlund och idag har vi en gäst från kulturens mecka, nämligen Vadstena.

Hjärtligt välkommen Anna Eklundh-Jonsson från Riksarkivet i Vadstena!

Anna: Ja, men tack så mycket.

Jim: Ja, äntligen är du här. Kan man säga så då vi dagen i ära så sänder detta på distans mellan Östersund och Vadstena?

Anna: Ja, men det kanske man kan? Även om nu vi befinner oss 66 mil ifrån varandra så känns det som vi ändå sitter bredvid varandra.

Jim: Ja, det är kul att få höra din goa stämma. Men nu till allvaret, Anna, vad var det för inledning som vi bjöds på? Det här lät ju inte som nutida språkbruk direkt.

Anna: Nej, inledningen var från ett dokument som man kan säga; både fungerade som en fångförpassning för Helena Sofia Jacobsdotter Ekeblom från fängelset på Linköpings slott till Vadstena, men det har också fungerat som intagningshandling till Vadstena hospital.

Den återfinnes i avskrift i en konceptserie hos syssemannen i hospitalets arkiv (Birgittas sjukhus arkiv, Sjukhusintendentens arkiv.)

Jim: Vi ska alltså berätta om Helena Sofia... ?

Anna: Ekeblom. Ja, eller Predikare-Lena som hon kallades.

Jim: Predikare-Lena? Varför kallades hon så?

Anna: Ja, hon kallades så eftersom hon gick omkring och predikade i sina hemtrakter i Gryts skärgård. Även ner emot Kalmar län och längre upp i Östergötland. Ifrån tidig ålder hade hon uppenbarelser som hon sedan berättade om. Det är ju lite ovanligt.

Jim: Verkligen! Hon såg alltså gudomliga företeelser som inte vanligt folk kunde se? Lena hade gåvan som många skulle uttrycka det?

Anna: Javisst. Hon hade gåvan. Efter att hon haft en uppenbarelse gav hon sig ut och berättade detta för folket. Hon gick då klädd i en vit klänning och samlade många människor i området där hon växte upp. Folk gick "man ur huse" för att höra henne berätta och predika. Ofta predikade hon utomhus, på ett litet berg och den inramningen måste det ha varit magiska stunder för hennes åhörare.

Jim: Ja, jag får ju inre bilder bara nu när du berättar om henne.

Anna: Och man måste nog sätta sig in i den tiden för att förstå fenomenet. Man kan tänka sig att Predikare-Lena spred hopp bland bygdens fattiga människor och att hon var vacker att se på.

[Vinjett]

Del 2

Jim: Vad vet vi mer om henne? Vem var Predikare-Lena?

Anna: Hon föddes som Helena Sofia Ekeblom i S:t Annas församling 1784, den 29 april. Det finns olika uppgifter om när hon föddes men denna är hämtad ur födelseboken. Hennes far var Jacob Ekeblom och arbetade som fördubblingsbåtsman.

Jim: Det där yrket har jag aldrig hört om förut. Kan du berätta vad det är för något?

Anna: Det är en båtsman som var som en indelt soldat, fast vid kusten. Och Jacob var reserven för den ordinarie båtsmannen.

Helenas mor hette Brita Jahnsdotter och födde ytterligare tre barn så då bestod familjen till slut av tre döttrar och en son.

I S:t Anna församlings dödbok så ser man att: året 1801 står Jacob som avskedad båtsman, och han avled faktiskt i januari det året.

Jim: Oj oj!

Anna: Ja, och det finns ingen dödsorsak angiven men han var 60 år då han dog. Familjens olycka höll i sig. Året efter dog både modern i februari och systemen Maria i april, av vattusot. Och bara tio dagar senare dog även systemen Anna. Modern dog av "venerisk", dvs venerisk sjukdom, alltså av någon könssjukdom.

Jim: Men herregud vilken tragedi! Du säger könssjukdom, vad kan det ha varit för något?

Anna: Jo, vid den här tiden var syfilis vanligt. Så pass vanligt att man inrättade ett kurhus i Vadstena just för veneriska sjukdomar. I kyrkboken, alltså dödboken, står modern antecknad som änka och fattighjon. De måste ha haft det väldigt svårt de sista åren.

Jim: Ja, det här var verkligen en sorglig historia. Jämmer och elände. Vilken sorg det måste ha varit för Lena? Hur var det för henne då? Jag menar, hur började hennes gåvor?

Anna: Det sägs om henne att hon ska ha varit ett mycket sjukligt barn som liten. Familjen trodde de skulle förlora henne redan som liten. Och det är klart, då bads det nog mycket runt barnet och man läste ur bibeln. Hon skall ha haft en stor gudslängtan redan som 4-åring. Något år senare fick hon ett slaganfall, och blev förlamad i vänstra sidan.

Jim: Men åh! Nej! Ok?

Anna: Men hon tillfrisknade och kom upp på kryckor igen. Det här gjorde att hon haltade resten av livet.

Jim: Suck.

Anna: Ja, hon led också av bröstlidande som barn, och hon låg mycket sjuk. Enda fram till midsommarnatten 1792! Då försvann nämligen alla plågor!

Jim: Bröstlidande? Jag vet nog inte vad det är?

Anna: Bröstlidande kunde vara lite olika saker. Det kunde vara problem med luftrören, eller lungorna, eller kanske var det någon slags hjärtåkomma. Det är lite oklart. Idag är vi mer precisa med diagnoserna. Ett år senare hade hon en märklig uppenbarelse och nu var hon alltså bara nio år. Hon

ska ha sett de svårigheter som en kristen möter på vägen till himlen och det saliga tillstånd som rådde i Faderns boningar. Om detta berättade hon såklart för sin omgivning.

Jim: Jaha! Fascinerande. Så nu började alltså hon som nioåring att gå ut och predika om det här?

Anna: Ja. Man kan enkelt säga att nu föddes Predikare-Lena..

[vinjett]

Jim: Hur gick det? Det här är ju slutet på 1700-talet. Fick vem som helst verkligen predika på den här tiden?

Anna: Nä. Prästen fick ju givetvis reda på det och kände sig manad att kalla henne till förhör. Han förbjöd henne att tala trots att man inte kunde bestraffa henne, för hon förkunnade trots allt en "rätt lära" men hon var som sagt tvungen att sluta med sina predikningar.

Jim: Jaha ja. Det kan man ju förstå, eller inte. Vad hände sen?

Anna: Hon blev äldre. I 13-årsåldern lär hon ha ägnat sig åt lite världsligare förströelser, så som tonåringar gärna gör. Men så dog hennes far, i januari 1801. Hon var 17 år då. Som jag nämnde tidigare; året efter dog även modern och två månader senare även hennes systrar. Nu var hon ensam i världen. Hennes bror fanns inte heller med i bilden. Han arbetade på en gård långt borta.

Dessa dödsfall i familjen måste ha tagit mycket hårt på henne och efter alla dessa tragedier bröt hon ihop helt enkelt. Och inte nog med det; hon blev sängliggande och blev åter förlamad i vänstra sidan och miste sitt tal.

Jim: [skämtsamt] Herre gud! Orkar man verkligen mer?

Anna: [skämtsamt] Lugn nu Jim! [nu mer allvarlig] Något händer med Lena och hon upplevde det som att Gud inte övergivit henne och efter en själskamp så hamnade hon i ett hänryckningstillstånd i 28 dagar. Då höll hon offentliga bönestunder, morgon och kväll, massor av människor strömmade till. En del sa att hon var från sina sinnen, i högre grad än som barn. Orden flödade och hon var en sällsam företeelse. Så här kunde det låta:

[Anna läser]

"Herren såg för gott att låta bedrövelsens strömmar gå över mig, på det Han skulle böja mitt hjärta till sig och jag bliva utkorad till det mål, Han ämnade mig. Herren behagade undanrycka mig all världens stöd och glädje och allt vad jag tröstade mig vid, på det han allena skulle vara min Hugsvalare och Hjälpare."

Jim: Nu ser jag för mig själv en ung, vacker kvinna som hamnat i en slags trans och himlar med ögonen och talar i tungor m.m.

Anna: Ja, så kan det ju ha sett ut. Och det förstår man ju att folk blev nyfikna och kanske t.o.m. rycktes med. Men så drabbades hon av prosten Anders Brunius, som var präst i Skällvik och S:t Anna socknar. Han kallade in Lena och pratade med henne både vänligt och allvarsamt. Om just detta vittnar han om för sockenstämman i maj 1806 (då är Helena 22 år). Han säger dock att han tror att allmogens kristendom "är djupt rotad". Han vill helst inte behöva straffa henne med den dryga plikten som hör dit.

Jim: Mmm. Och nu riskerade hon alltså att straffas?

Anna: Jo det här var ju under det berömda konventikelplakatets tid.

Jim: Vad menas med det?

Anna: En konventikel, var när man hade en religiös sammankomst utom kyrkan. Och det var inte tillåtet hur som helst. Konventikelplakatet var en förordning från 1726 som förbjöd just såna här sammankomster. Det riktade sig egentligen mot pietismen, för att slå vakt om "enhet i religionen" som man ansåg var nödvändigt för samhällets bestånd under den här tiden. Det var på Helenas tid mycket stränga straff för att hålla konventiklar, upp till landsförvisning. Och vi måste tänka på att hon var kvinna, i en tid när kvinnan inte hade så mycket att säga till om. Här i Vadstena brukar vi ofta jämföra henne med den Heliga Birgitta och hennes uppenbarelser. En annan tid, en annan samhällsklass.

[vinjett]

Del 3

Anna: Man klagade mycket på den här förordningen, alltså konventikelplakatet, det var en av de stora anledningarna till bl.a. emigrationen, men den upphävdes inte förrän 1858.

Jim: Ja, det var ju väldigt många som utvandrade pga. sina frikyrkliga övertygelser.

Anna: Precis men Helenas uppenbarelser fortsatte och hon fortsatte att predika. Hela församlingen syntes ha följt henne. Så vad skulle prästen Brunius göra?

Jim: Nej, han blev väl formligen utkonkurrerad av Predikare-Lena?

Anna: Ja, han ville inte att det här skulle fortsätta. Brunius skrev till domkapitlet i juli 1807 och till konungens befallningshavande, alltså landshövdingen, som var kungens förlängda arm ute i riket och begärde handräckning.

Den 18 juni 1807 finns en anteckning i en fångjournal om att pigan Lena Jacobsdotter skall förpassas från slottet, d.v.s. fängelset i Linköping till Vadstena hospital. Då hade man tidigare fängslat henne för kringstrykande och kringstrykare har ju du pratat om Jim, i ett annat poddprogram.

Jim: Ja, det har jag ju faktiskt.

Anna: Nu skulle alltså Lena få "njuta hospitalets vård i Wadstena" och det är inte så ironiskt uttryckt som det låter, utan man såg det som en ynnest att få njuta husrum och bröd på kronans – eller statens bekostnad. Men livet på ett hospital kunde ju vara mycket skrämmande med dagens mått mätt. Lena hamnade direkt i konflikt med den hårdföre hospitalssysslomannen där, Dahlström och dagen efter rymmer hon.

Jim: Men vistades hon inte en lång tid på Vadstena hospital? Vad jag har förstått så är väl Predikare-Lena en "berömdhet" i Vadstena.

Anna: Jo då, år 1808 kom hon till hospitalet igen och nu slog man henne i järn, d.v.s. fotjärn så att hon inte skulle rymma igen. Det var den förpassningen som dokumentet jag läste i inledningen handlade om. Hennes journal säger inte så mycket egentligen, men hennes diagnos blev "melancholia religiosa". Alltså religiös melankoli. Hon blev kvar där i tjugo år, alltså till 1828.

Att det finns en journal beror på doktor Georg Engström, som blev den förste läkaren på det nyinrättade Centralhospitalet i Vadstena. Det var egentligen Kronohospitalet med rötter från Mårten Skinnares tid, på 1520-talet, som nu hade omorganiserats till landets första centralhospital.

Doktor Engström var mycket intresserad av psykiatri, även om han inte hade en sådan utbildning. Han skrev journaler, så vi har ett helt unikt journalmaterial från Vadstena hospital, som börjar 1827. Det finns även journaler på de patienter som redan fanns där när han tillträdde sin tjänst. Engström undersökte de också och de fick en journal och Predikare-Lena är en av dem.

[vinjett]

Del 4

Anna: Helena har efterlämnat förhållandevis mycket anteckningar om hur hon hade det på hospitalet. Bland annat skrev hon till Kungen och bad om att få bli fri. Hon skrev till sina forna välgörare och hon

skrev faktiskt en bok om sitt liv. Den heter "Den andliga striden" och spreds mycket under 1800-talet. Ett exemplar finns kvar på Kungliga biblioteket och den finns tillgänglig digitalt.

Jim: Jaha!? Jätteintressant. Du sade tidigare att hon blev slagen i järn?

Anna: Ja, de första två åren var hon ju slagen i järn, men efter hennes brev till Kungen 1810 så blev hon faktiskt fri från dessa. Och hon sägs ha fått predika en del i hospitalets kyrka som finns kvar. Den kallas Trefaldighetskyrkan.

Jim: Jag tänker på hennes diagnos, som du sade innan.

Anna: Ja, precis. I hennes journal står det att hon led av Melancholia Religiosa, och den beskriver henne som allt från vansinnig till fånig. Vansinnig får vi tolka som ungefär som det låter, men ganska "galen" jämfört med "fånig" som var ett tillstånd av slöhet. Det kunde ju också vara en diagnos. Engström menade att den sjukes kraft var svag och otillräcklig om man led av slöhet eller fånighet. Den med fixerad vansinnighet hade fått sin inre harmoni störd, och hade all kraft koncentrerad på en enda föreställning, eller fantasibild. Dr. Engström skrev vidare i journalen att ; "hon de senaste åren", alltså hennes sista år på hospitalet, var hon "stilla och foglig".

Jim: Med stilla och foglig menades ?

Anna: Det, betyder nog det vi tror, hon stillade sig, lugnade sig och fogade sig i hospitalets "regler". Runt 1811 kunde hon ha blivit befriad från hospitalet men man ville inte släppa henne vind för våg, eftersom man då trodde, både Dahlström, landshövdingen och kungen, att hon skulle återgå i predikandet. Men kunde någon ta hand om henne, så skulle hon få bli fri.

Jim: Men ingen anmälde sig?

Anna: Näe, ingen anmälde sig, förrän år 1828 (alltså efter 20 år på hospitalet). Då anmälde sig en jungfru i stan, att hon kunde ta henne om hand, som någon typ av nutida utslussning. Men Lena försvann strax, och lär ha återupptagit predikandet, men i mindre skala.

Jim: Jaha!? Oj oj oj.

Anna: Bland annat skall hon ha varit i Adelövs socken 1829 och sedan en tid i Törnevalla. Och givetvis fick det konsekvenser. Hon fördes till Linköpings fängelse igen 1831, men frigavs.

Predikare-Lena fortsatte sitt liv. Hon lär ha dykt upp i Mjölby, inbjuden av prosten för att predika. Och hon fortsatte även att ge sig ut på vägarna, omväxlande inbjuden att predika och omväxlande omhändertagen av polisen. Men hon slapp hospitalet i alla fall.

Jim: Hur gick det sen? Vet man det?

Anna: Ja, år 1833 hade hon fått tillgång till ett litet torpställe i Svinhult. Det var en snäll bonde som lät henne bo på sin gård, och där blev hon kvar.

Jim: Hon lär väl ha predikat för honom med.

Anna: Säkerligen blev det en del predikningar på den gården. Hon avled i januari 1859, nästan 75 år gammal. I dödboken för Svinhult står det att hon kom hit från Vadstena hospital 1828. En tid efter att hon blev utsläppt. Där hittar man också den felaktiga födelsenotisen: 24 juni 1790, i S:t Anna församlings kyrkoböcker.

Jim: Ett fascinerande människoöde. Finns det mer skrivet om henne?

Anna: Självklart! Det finns en mycket bra bok från 1935 av Nathan Odenvik, som heter Vita Jungfrun. Många har säkert ett exemplar av Predikare-Lena av Tore Zetterholm, som är mer av en roman, som ingick i Bra Böckers bokklubb för många år sedan. I juni, under det här året, kom den senaste ut, "Skadeskjuten ängel", av Monika Lantz. I denna har hon gjort ett nytryck av Helenas egen bok, "Den andliga striden". Den har alltså inte varit tryckt sedan mitten av 1800-talet, det är ganska fantastiskt! Vill man läsa om hospitalets historia så är Roger Qvarsells avhandling "Ordning och behandling" en fantastisk beskrivning av Centralhospitalet vid den här tiden när Lena vistades där och dr. Engströms tid.

Jim: Tack Anna! För ett jätteintressant poddavsnitt!

Anna: Tack själv! Om man är intresserad av dessa handlingar så finns de här på Riksarkivet i Vadstena.

Jim: Ja då är det bara att gå dit och leta ibland arkivets dokument. Men Anna, jag har en liten fråga till. Är det inte så att Lena kommer till liv ibland på gatorna i Vadstena?

Anna: Jo, så är det. Jag är ju guide på fritiden i Vadstena och då brukar vi dramatisera henne under våra stadsvandringar och inte sällan jämför vi då henne med den andra kända kvinnan i Vadstenas historia som fick uppenbarelser.

Jim: Mmm. Tack än en gång Anna Eklund-Jonsson! Och du är så välkommen åter igen.

Anna: Välkomna till oss på Vadstena!

Jim: Och tack alla som lyssnar och fortsatt att följa oss, det kommer snart mer intressanta poddar. Klart slut från arkivstudion i Östersund!

[vinjett]

Litteratur:

Nathan Odenvik "Vita Jungfrun" (1935)

Roger Qvarsell "Ordning och behandling" (1982)

Monika Lantz "Skadeskjuten ängel" (2021)